

ПРИРОДА ФІЛОСОФІЇ ТА ЇЇ ПРЕДМЕТ

Я.В. Шрамко

Ця стаття є продовженням попереднього дослідження¹, у якому сформульовано тезу, що справжнього розуміння природи філософії можна досягти лише шляхом обґрунтування її як *окремої науки* з власним предметом, визначення якого і дозволить з'ясувати місце філософії серед інших наук. Задля досягнення зазначеної мети доволі ефективним видається порівняння філософії з математикою, у ході якого розкриваються деякі характерні особливості філософського знання. Між філософією і математикою існує глибинна й зовсім не випадкова подібність, проявами якої виступають, зокрема, природа математичних і філософських понять та суджень, специфіка об'єктів математичного і філософського пізнання, особливості розв'язання проблеми істини в обох областях, а також загальні принципи побудови математичних і філософських теорій та концепцій.

1. Чисте апіорне знання

Зазвичай математичні поняття і судження розглядаються як взірці того, що, слідом за Кантом, прийнято називати «чистим апіорним знанням». Судження, загалом, вважається апіорним, якщо його істинність встановлюється виключно раціональним, позадосвідним шляхом, без будь-якого залучення емпіричної дійсності. Очевидно, що обґрунтування теорем геометрії, арифметичних рівностей, алгебраїчних формул та й у цілому математичних тверджень (крім вихідних

¹ Див.: Шрамко Я.В. Філософія: наука чи світогляд? // Актуальні проблеми духовності. — 2010. — Вип. 11. — С. 98-112.

постулатів-аксіом, які приймаються без доведення) має строго логічний характер. Таке обґрунтування не потребує залучення фактуальної інформації про дійсний «фізичний» світ. Отже, математичні твердження нічого не повідомляють про стан справ у цьому світі і суб'єкт пізнання робить висновок про їх істинність, не ґрунтуючись на досвідних даних, отриманих шляхом взаємодії його органів чуття з фізичними об'єктами.

Попри те, що філософським міркуванням далеко не завжди притаманна строгість математичних доведень, твердження філософії у цьому відношенні цілком аналогічні математичним, оскільки також носять апіорний характер і виводяться з певних основоположних постулатів засобами суто логічного міркування. Звичайно, всі науки мають подібну теоретичну складову у вигляді сукупності загальних законів та висновків з них. Проте, на відміну від будь-яких інших наук, судження філософії, так само як і математики, не стосуються жодної конкретної емпіричної області і, як наслідок, в обох цих науках повністю відсутній компонент, звичайно представлений так званими «реченнями спостереження».

Серед апіорних суджень Кант додатково виокремлює «чисті», характеризуючи їх як такі, «до яких не домішано геть нічого емпіричного»². Відмінність між «чистими» і «нечистими» апіорними судженнями можна проілюструвати висловлюваннями (1) « $100 \times 2 = 200$ » і (2) «Якщо автомобіль їхав зі швидкістю 100 км/год, а потім збільшив швидкість вдвічі, то швидкість автомобіля стала 200 км/год». Вочевидь, тільки судження першого типу належать до чистої математики, на відміну від суджень другого типу, що хоча й мають апіорний характер, але не є власне математичними твердженнями, оскільки відсилають до певної прикладної (емпіричної) області.

Аналогічним чином можемо порівняти, скажімо, твердження: (1) «Без достатніх на те підстав, Перша світова війна ніколи б не розпочалася» і (2) «Ніщо не існує без підстави, чому воно є»³. Лише друге з них є суто філософським, тоді як перше, хоча й цілком апіорне за своїм характером (адже воно впливає із іншого), не є «чистим» і вочевидь не належить до теоретичної філософії. Отже, математичні і філософські твердження виражають не просто апіорне знання, а *чисте* апіорне знання у кантівському розумінні.

² Kant I. Kritik der reinen Vernunft // Werke. Zweisprachige deutsch-russische Ausgabe. — Band II. — Teilband II.1. — Moskau : Nauka, 2006. — С. 52.

³ Schopenhauer A. Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde. — Berlin : Edition Holzinger, 2014. — С. 9.

2. Абстракції вищого рівня

Розрізнення між «чистими» (апріорними) судженнями і судженнями, що мають «емпіричний домішок», здійснюється на підставі їх змісту і визначається специфікою тих предметів, яких безпосередньо стосуються задіяні у судженнях поняття і які утворюють обсяги цих понять.

Очевидно, що до складу чистих апріорних суджень не можуть входити емпіричні поняття, які узагальнюють спостережувані об'єкти чи їх властивості та й, загалом, не можуть входити будь-які конкретні поняття, елементами обсягів яких виступають «речі, ситуації і процеси реальної дійсності, а також результати тієї чи іншої ідеалізації таких предметів»⁴. Наявність у судженні подібних понять неминуче «забруднює» його, домішуючи до його змісту «дещо емпіричне». Чимало абстрактних понять теоретичних наук також несуть значне емпіричне навантаження, наприклад, поняття теоретичної фізики — «пружність», «електропровідність», «швидкість» та подібні до них. Такі поняття вводять відповідні абстрактні об'єкти, отримані шляхом перетворення певних спостережуваних чи вимірюваних властивостей або відношень предметів дійсності на деякі самостійні предмети думки, які можуть бути названі «абстракціями першого рівня».

Натомість поняття математики і філософії відносяться до абстракцій більш високого рівня, на якому абстрагуванню підлягають властивості чи відношення самих абстрактних об'єктів. Приміром, поняття числа утворюється шляхом перетворення на абстрактний об'єкт такої властивості, як «потужність множини», причому множини, що володіють цією властивістю, вже самі виступають абстрактними об'єктами. Аналогічно у філософії поняття справедливості виникає як абстракція певної властивості (доброчинності), носіями якої можуть виступати особистості (за Аристотелем) і соціальні інститути (за Дж. Ролзом), які теж утворюють особливого роду абстрактні об'єкти.

Як наслідок, предмети, з якими мають справу як математика, так і філософія, втрачають безпосередній зв'язок з емпіричною дійсністю, перетворюючись на повністю неемпіричні сутності. Це виражається, зокрема, у тому, що критерії існування та тотожності для таких предметів (об'єктів) мають принципово неемпіричний характер, оскільки оперують параметрами, які за своєю суттю не можуть сприйматися органами чуттів. Так, критерієм тотожності для чисел висту-

⁴ *Войшвилло Е.К.* Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. — М.: Изд-во МГУ, 1989. — С. 173.

пає рівнопотужність відповідних множин: число елементів множини X дорівнює числу елементів множини Y , якщо і тільки якщо між цими множинами можна встановити взаємно-однозначну відповідність. Остання характеристика представляє собою абстрактне математичне відношення, яке неможливо побачити, почути або «відчути» у будь-який інший спосіб. Аналогічно субстанція, як філософський об'єкт, передбачає у якості критерію тотожності наявність тих самих атрибутів — Бог і Природа у Спінози представляють собою одну й ту саму субстанцію, оскільки їх атрибути є однаковими. Знов-таки, атрибути субстанції мають абсолютно умоглядний характер — розум вбачає їх в субстанції як те, що становить її сутність⁵.

3. Проблема істини

Розв'язання проблеми істини для суджень про математичні та філософські об'єкти також має багато спільних рис. Передусім, це стосується *концепцій істини*, що можуть застосовуватись при аналізі суджень обох наук.

Так, в математиці практично непридатною виявляється *теорія кореспонденції*, за якою істинність висловлювання має встановлюватися через відповідність його змісту «стану справ у дійсності». Зважаючи на чистий апіорний характер математичних тверджень, не зовсім зрозуміло, з дійсністю якого роду їх слід співвідносити і яким міг би бути механізм такого співвіднесення. Сумнівно, що на роль такої дійсності підходить емпірична реальність, адже скоріш слід говорити не про те, що судження математики відповідають певним фактам навколишнього «фізичного світу», а про те, що реальний світ підпорядковується законам математики і сам має їм відповідати. Якщо ж виходити з існування ідеальної «дійсності» абстрактних математичних об'єктів, то, зважаючи на її умоглядний характер, важко зрозуміти, чи можливо встановлювати відповідність між нею і математичними судженнями без залучення «інтелектуальної інтуїції», «безпосереднього споглядання сутності» та інших напівмістичних «методів», які не підлягають раціональній експлікації.

Для аналізу математичних теорем більш продуктивною виявляється насамперед *когерентна концепція істинності*, адже кожна така теорема є релятивізованою відносно певної математичної теорії. Так,

⁵ Див.: *Спіноза Б. Етика* // Спіноза Б. Избранные произведения. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. — С. 327.

судження «Сума кутів трикутника дорівнює 180° » істинне в евклідовій геометрії, але хибне в геометрії Лобачевського. Крім того, будь-яка математична теорія спирається на деякий набір вихідних постулатів (аксіом), істинність яких, у свою чергу, зводиться до *конвенціональної концепції*, оскільки постулати приймаються за певною згодою, яка зрештою і слугує їх обґрунтуванням.

З філософськими судженнями ситуація є багато в чому подібною. Візьмемо, наприклад, таке типове філософське твердження: «Простір є не чим іншим, як тільки формою всіх явищ зовнішніх відчуттів, тобто суб'єктивною умовою чуттєвості, лише за якої можливе для нас зовнішнє споглядання»⁶. Наведене твердження має сенс тільки в рамках чітко окресленої філософської концепції, у якій простір трактується як апіорна форма чуттєвого пізнання (споглядання). Оскільки сама можливість відшукання такого роду апіорних форм в «емпіричній дійсності» видається вкрай сумнівною, їх наявність можна лише постулювати (тобто, прийняти за домовленістю), а вже потім виводити різноманітні можливі наслідки в рамках прийнятої системи постулатів. Іншими словами, істинність філософських суджень, подібних до наведеного вище, встановлюється за допомогою тієї ж самої комбінації когерентної і конвенціональної концепції істини.

4. Аксіоматико-дедуктивний схематизм

Це спостереження дозволяє відзначити суттєву подібність побудови математичних і філософських теорій (концепцій). Як добре відомо, парадигмальною формою репрезентації математичного знання виступає *аксіоматична теорія*:

Математична теорія вибудовується строгим чином [...] з множини незначуваних висловлювань, які не доводяться в рамках даної теорії; це постулати або аксіоми теорії. Вони формулюються в термінах деяких базисних або вихідних понять, які ніяк не означаються в рамках даної теорії. [...] Якщо встановлені вихідні терміни і постулати, то вся теорія повністю задана; вона виводиться з її аксіоматичного базису у такому смислі: кожен термін теорії означається через вихідні терміни і кожне висловлювання теорії логічно виводиться з постулатів⁷.

⁶ Kant I. Op. cit. — С. 99.

⁷ Hempel C. On the nature of mathematical truth // Benacerraf P., Putnam H. (Eds.) Philosophy of Mathematics. Selected Readings. 2-nd edition. — Cambridge: Cambridge University Press, 1983. — С. 380-381.

Розвиваючи свої концепції, філософи по суті дотримуються аналогічного канону. Будь-яка філософська система явно чи неявно ґрунтується на певній сукупності базисних неозначуваних понять (категорій). За допомогою цих понять формулюється певний набір фундаментальних тверджень (постулатів, принципів тощо), на основі яких і вибудовується вся концепція у цілому. Звісно, на тому рівні повноти і завершеності, що має місце у математичних системах, у філософії цей канон реалізується вкрай рідко (якщо не сказати ніколи). Та варто зауважити, що тут йдеться про узагальнену схему, яка визначає деякі суттєві особливості побудови теоретичного знання як такого. Певною мірою елементи цієї схеми притаманні всім наукам, оскільки у них наявний абстрактно-теоретичний компонент⁸. Але тільки в математиці та філософії побудова і розвиток наукового знання здійснюється виключно в рамках широко витлумаченого аксіоматико-дедуктивного схематизму, хоча й з тією очевидною різницею, що в математиці, як правило, мають справу з експліцитно сформульованими аксіомами і строго формалізованим дедуктивним процесом, тоді як у філософії вихідні постулати часто приймаються у неявному вигляді (маються на думці), а процес виведення здійснюється переважно шляхом неформального міркування⁹.

5. Проблема класифікації

Інша аналогія вже класифікаційного характеру також встановлює глибинну спорідненість математики та філософії і відображає унікальність обох дисциплін, яка полягає у складності їх однозначного віднесення до більш широкої галузі наукового знання. Традиційно всі науки прийнято поділяти на дві основні групи — природничі та гуманітарні. Попри значну умовність такого поділу і враховуючи всі можливі застереження щодо його подальших уточнень¹⁰, в цілому такий поділ (хоча

⁸У цьому сенсі показовою є класична механіка, яка, незважаючи на явну вузьку емпіричну визначеність розглядуваної предметної області (матеріальні тіла, їх рух, положення у просторі, відношення між ними), по суті представляє собою строгу аксіоматичну систему, твердження якої не залежать від конкретних емпіричних даних про природу і властивості матеріальних тіл, а відтак можуть бути поінтерпретовані у найрізноманітніший спосіб.

⁹Щодо неформальної логіки та її застосування у філософії див., напр.: *Johnson R. Manifest Rationality: A Pragmatic Theory of Argument.* — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2000.

¹⁰Так, серед природничих наук часто виокремлюють технічні або інженерні науки, які подекуди виносять в окрему категорію, а з гуманітарних наук окремо

й у дещо огрубленому вигляді) доволі точно відповідає розчленуванню навколишньої дійсності на «світ природи» і «світ людини».

Проблема, однак, полягає у тому, що як математика, так і філософія не зовсім вкладаються у жорсткі рамки такого дихотомічного поділу наукового знання. Так само як математику було б некоректно зараховувати до природничих наук лише на підставі того, що їй притаманні деякі характерні ознаки природознавства (позасуб'єктний характер предмету, точність і визначеність методології тощо), було б помилково вважати філософію просто однією з гуманітарних наук, виходячи з того, що вона (серед іншого) займається людиною.

Власне кажучи, математика і філософія, будучи окремими науками, утворюють основу наукового знання як такого, оскільки математичний апарат суттєво задіяний у всіх природничих і в багатьох гуманітарних науках, а основоположні категорії, на яких базується будь-яка наукова теорія (як і сама математика), носять філософський характер. Крім того, якщо для будь-якої природничої і гуманітарної науки можна окреслити деяку сферу чи аспект «реального світу» в якості її конкретної предметної області, то, як вже було зазначено, ані математика, ані філософія не передбачають такої вузької матеріально-предметної закріпленості й опікуються «світом у цілому». Таким чином, найбільш фундаментальні науки — математика і філософія — мають бути винесені за межі такої «дихотомічної класифікації» як самостійні й самодостатні елементи єдиної системи наукового знання. Саме таке місце вони і займають у багатьох концепціях класифікації наук¹¹.

6. Деякі типові підходи до визначення предмету філософії

Відтак, за цілою низкою суттєвих ознак *найближчою до філософії наукою виявляється математика*. На цю важливу обставину варто звернути увагу, розглядаючи основну проблему даної статті — визначення предмету філософії як науки у дійсному розумінні. Та перш ніж безпосередньо взятися за її розв'язання, коротко зупинимось на деяких типових підходах до вказаної проблеми.

Залишаючи осторонь погляди противників наукового статусу філософії, можна виокремити дві основні позиції щодо питання про спе-

виділяють так звані соціальні науки.

¹¹ Див., напр.: Кедров Б.М. Классификация наук. Прогноз К.Маркса о науке будущего. — М.: Мысль, 1985. — С. 182.

цифіку філософії як особливого роду теоретичної дисципліни. Згідно однієї з них, філософія володіє власним, притаманним лише їй предметом дослідження, який і вирізняє її з-поміж інших наук. Протилежний підхід натомість стверджує, що ніякого особливого предмету філософії взагалі не існує — на передній план тут виходить методологічна функція філософії, яка й визначає її місце і роль в системі наукового знання.

Класичний зразок «предметного підходу» надає знамените аристотелівське означення «першої філософії» як науки, що досліджує «сущє як таке, а також те, що йому властиве саме по собі»¹². Аристотель особливо підкреслює, що ця наука, оскільки вона є наукою «про нерухоме та існуюче окремо» (1026а 7), «не тотожна жодній із так званих спеціальних наук» (1003а 23), бо вказаний предмет — «загальна природа сущого як такого» — не може належати жодній з цих спеціальних наук, з математикою включно.

Означення Аристотеля характерним чином поєднує універсалізм щодо предмету філософії з прагненням максимальної точності його конкретного наповнення. Дійсно, з одного боку, таким предметом постає цілком визначений, хоча й абстрактний за своєю природою, об'єкт — «сущє як таке», або буття. Та разом з тим, на думку Аристотеля, філософію цікавлять не окремі прояви чи фактичні реалізації цього об'єкту, а його «загальна природа». Таке поєднання спрямованості на максимальну визначеність предмету філософського дослідження з універсальністю завдань, що постають перед філософією, утворює сильну сторону аристотелівського підходу і загалом є рухом у вірному напрямі.

Проте наведене означення породжує ряд питань, які потребують подальшого прояснення та уточнення. Насамперед, не зовсім зрозуміло, що слід розуміти під «сущим як таким». Чи використовується ця категорія у суто онтологічному смислі? Якщо так, то у найкращому разі ми можемо розраховувати лише на означення метафізики як онтології, за межами якого залишаються такі розділи філософії як теорія пізнання, соціальна філософія тощо. За такої інтерпретації означення Аристотеля не виправдано звужує предметну область філософії. Аби уникнути такого звуження, доведеться припустити, що всі розділи філософії мають опікуватися «сущим», потрактованим, однак, вкрай ши-

¹² Див. першу главу четвертої книги «Метафізики» (1003а 20-32), а також аналогічне твердження наприкінці першої глави шостої книги: «Саме першій філософії належить досліджувати сущє як сущє — що воно є і яким є все властиве йому як сущому» (1026а 32).

роко. У такому випадку навряд чи можливо віднайти додаткову специфіку «загальної природи» сущого, відділивши її від «сущого» самого по собі (у найширшому розумінні), що неминуче розмиває зазначений універсализм аристотелівського означення.

Якщо звернутися до інших означень предмету філософії, можна помітити, що вони зазвичай позбавлені переваг аристотелівського означення, але повною мірою поділяють його недоліки. Ті з них, що розглядають філософію у якості такої собі «всезагальної науки»¹³, абсолютизують універсальну складову її можливого предмету, тим самим перетворюючи її на малозмістовне, хоча й доволі претензійне «вчення» про все і ні про що. Типовим прикладом в цьому відношенні може слугувати розуміння філософії як «науки про найзагальніші закони природи, суспільства і мислення», що веде своє походження з робіт Ф. Енгельса¹⁴ й відтоді кочує з одного підручника до іншого¹⁵. З цим означенням межує і погляд на предмет філософії як на «всезагальне у системі світ-людина»¹⁶. Проблема такого роду означень полягає у тому, що всі спроби точніше встановити і охарактеризувати декларовані «найзагальніші закони всього» або якимось чином специфікувати заявлене «всезагальне» як особливий об'єкт дослідження, так і залишаються на рівні декларацій, що зводяться до низки пустопорожніх і тривіальних за своїм змістом фраз.

Інші означення предмету філософії, навпаки, занадто деталізують його і звужують, наслідком чого виявляється фактичне відділення від філософії цілої низки традиційних розділів і дисциплін. Витлумачена таким чином філософія набуває характеру специфічної «спеціальної науки», що опікується окремими аспектами тієї чи іншої реальності. Саме таким є притаманне феноменології розуміння філософії як науки про феномени чистої свідомості, тобто про чисті «акти споглядання і мислення» у їх «іманентному смисловому змісті»¹⁷. Або ж неокантіанське означення філософії як «критичної науки про загальнообов'язкові цінності», що зрештою зводиться до «наукового дослідження

¹³ Див., напр.: *Wundt W. Einleitung in die Philosophie.* — Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1904. — С. 19.

¹⁴ Див.: *Енгельс Ф. Анти-Дюринг // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения.* — Т. 20. — С. 145.

¹⁵ Див., напр.: *Спиркин А.Г. Философия.* — М.: Гардарики, 2006. — С. 689.

¹⁶ *Алексеев П.В., Панин А.В. Философия. Учебник. Издание третье, переработанное и дополненное.* — М.: Проспект, 2001. — С. 50.

¹⁷ Див.: *Husserl E. Logische Untersuchungen.* — В. II (1). — Halle: Max Niemeyer, 1913. — С. 9.

нормативної свідомості»¹⁸. Основним завданням такого дослідження Пауль Наторп визначив «філософське обґрунтування того, що можна об'єднати під одним ім'ям людської культури»¹⁹.

Обмеженість подібних поглядів на предмет філософії полягає не просто у небезпеці фактичного ототожнення філософії з її окремими розділами (теорією пізнання, філософією свідомості, філософією культури, чи логікою, етикою або естетикою), але насамперед у тому, що може бути охарактеризовано як її «антропологізація»²⁰, за якої сама наявність предметної області філософії потрапляє у безпосередню залежність від існування людини. «Антропологічний підхід» суттєво принижує роль філософії як усезагальної науки, оскільки ставить філософію в один ряд з такими спеціальними науками як історія, літературознавство чи анатомія, що займаються вивченням тих чи інших аспектів людини чи людства, як унікального конкретно природного і соціального явища. Беручи ж до уваги не тільки унікальність, але й випадковість виникнення та існування людини і людства, можна констатувати, що строга предметна залежність між останніми та філософією, якби вона взагалі мала місце, входила б в явну суперечність з апріорним (а отже, необхідним і всезагальним) характером філософського знання.

Щодо «суто методологічного» підходу до обґрунтування філософії, то його чудовою ілюстрацією постає розроблена Віденським гуртком концепція філософії як особливого роду діяльності, «завдяки якій встановлюється або розкривається смисл висловлювань»²¹. У цьому випадку філософія набуває суто інструментального значення і виступає допоміжним засобом для реалізації цілей інших наук. Як влучно зазначив Віктор Крафт, ця концепція, виражаючи принципову вимогу науковості філософії і прагнення до такої науковості, парадок-

¹⁸ Див.: *Windelbandt W. Was ist Philosophie? // Präludien.* — Tübingen : Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1907. — С. 51-52, 67-69.

¹⁹ *Natorp P. Philosophische Propädeutik: Allgemeine Einleitung in die Philosophie und Anfangsgründe der Logik, Ethik und Psychologie.* — Marburg : N.G. Elwert, 1905. — С. 11.

²⁰ Про антропологізацію та її недоліки стосовно логіки див.: *Shramko Y. The logical way of being true: truth values and the ontological foundation of logic // Logic and Logical Philosophy.* — 2014. — 23. — С. 119-131.

²¹ *Schlick M. Die Wende der Philosophie // Erkenntnis.* — 1. — 1930/1931. — С. 8. Таке розуміння філософії спирається на деякі ключові ідеї Вітгенштейна, стисло викладені в п. 4.112 «Логіко-філософського трактату»: «Мета філософії — логічне прояснення думок. Філософія — не вчення, а діяльність. Філософська робота, по суті, складається із роз'яснень. Результат філософії — не «філософські речення», а прояснення речень».

ксяльним чином позбавляє філософію статусу науки²². Кожна наука повинна мати власну «область дослідження» і саме наявність такої окремої предметної області визначає специфіку науки. Ця вимога повною мірою стосується і філософії — якщо остання воліє ствердитися у своєму дійсно науковому статусі, їй не уникнути необхідності чітко окреслити свій предмет.

7. Предмет філософії

Доречно звернути увагу на відомий вислів Гегеля, де він характеризує філософію як «мислячий розгляд предметів» (*denkende Betrachtung der Gegenstände*)²³. Це означення фіксує у якості основоположних ознак філософського пізнання такі його особливості як *предметність* і *умоглядність*. Філософія має справу з «предметами взагалі», тобто, по суті, з чистим буттям і тими його можливими властивостями (якостями), які можуть бути встановлені виключно шляхом апіорного (умоглядного) розгляду.

За належного тлумачення, це твердження Гегеля стає ключем до точного розуміння предмету філософії, особливо за умови залучення розглянутої вище глибинної подібності філософії та математики. Остання, згідно класичного означення, яке сягає ще Аристотеля²⁴, є наукою про *кількість* у чистому вигляді. Інакше кажучи, математика вивчає чисті кількісні властивості й відношення (аспекти, характеристики, виміри) будь-якого можливого буття. Зважаючи на ту обставину, що будь-яке можливе буття володіє як кількісною, так і якісною визначеністю, закономірно приходимо до ідеї науки, предметом якої є чисті якісні властивості й відношення будь-якого можливого буття, тобто науки про *якість* у чистому вигляді, чим саме і є філософія. Отже, отримуємо означення філософії як *апіорної науки про чисті якісні визначеності буття*.

Це означення конкретизує означення Аристотеля, оскільки визначає для філософського дослідження саме якісний аспект буття («су-

²² Див.: Kraft V. Der Wiener Kreis: Der Ursprung des Neopositivismus. Ein Kapitel der jüngsten Philosophiegeschichte. — Wien–New York: Springer-Verlag, 1968. — С. 171–173.

²³ Hegel G.W.F. Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse (1930) // Werke. — Band 8. — Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1989. — С. 41.

²⁴ Див., напр.: Franklin J. Aristotelian realism // The Philosophy of Mathematics, ed. A. Irvine (Handbook of the Philosophy of Science series), North-Holland Elsevier, 2009. — С. 104. В російськомовній філософській літературі це означення часто називають «означенням Енгельса-Колмогорова».

щого як такого»). Варто зауважити, що термін «буття» тут вживається у максимально широкому значенні, охоплюючи не тільки й навіть не стільки актуальний (дійсний) світ і реально існуючі об'єкти, але будь-які можливі світи і будь-які предмети, існування яких логічно можливе²⁵. Окрім того, йдеться про *чисті* якісні визначеності, які, по-перше, повністю позбавлені кількісних характеристик і, по-друге, пізнання яких носить виключно апріорний (умоглядний) характер і здійснюється виключно шляхом «мислячого розгляду». Так, фізичні та хімічні властивості не є «чистими» у вказаному смислі, а отже не підпадають під наведене означення, на відміну від справедливості, блага, добра, істини та їм подібних чистих якісних визначеностей, які за допомогою «абстрагування другого порядку» перетворюються на особливі філософські об'єкти (сутності), що й утворюють предметне поле філософського дослідження.

Таким чином, математика і філософія у певному сенсі є *дуальними науками*, оскільки їх предмети взаємодоповнюють один одного на області чистих абстрактних визначеностей буття і за принципом двоїстості можуть бути отримані один з одного заміною якісних визначеностей на кількісні й навпаки.

Керуючись цим принципом, до сформульованого нами означення філософії можна прийти й іншим шляхом, виходячи з альтернативного розуміння математики як науки про (математичні) структури²⁶. Такі структури є абсолютно нейтральними щодо природи своїх компонентів, фіксуючи лише *чисту форму* організації будь-якого роду сутностей. При такому розумінні, саме ця чиста форма і утворює предмет математичного пізнання. Тоді, згідно принципу двоїстості, філософії залишається чистий *змістовний* вимір будь-якого можливого буття або, інакше кажучи, сукупність його абстрактних (чистих) якісних визначеностей.

8. Спектр наукового знання

У такий спосіб з'ясовується місце філософії і математики у загальній системі наук, яку, з певною долею умовності, можна представити у вигляді своєрідного *спектру*, в центрі якого, взаємодоповнюючи одна

²⁵Пор. концепцію Христіана Вольфа, який визначав філософію як «науку про можливе, оскільки воно можливе» (*Wolf Ch. Einleitende Abhandlung über Philosophie im allgemeinen.* — Stuttgart: frommann-holzboog, 2006. — С. 19).

²⁶Див., напр.: *Bourbaki N. L'Architecture des mathematiques // Les grands courants de la pensée mathématique.* — Marseille: Cahiers du Sud, 1948. — С. 221-232.

одну, знаходяться дві цілком апріорні й абстрактні науки — математика і філософія. Останні виконують базову, засадничу функцію для всієї системи наукового знання, забезпечуючи підвалини його категоріального структурування, що вможливило єдність цілого спектру наукових дисциплін.

Щодо розташування інших наук у цьому спектрі наукового знання, то воно визначається їх віддаленістю від центра, зростання якої збільшує емпіричне і конкретно-предметне наповнення окремих наукових галузей. У природничих науках таке наповнення більше піддається кількісному вимірюванню, тому такі науки тяжіють до математики. Гуманітарні ж науки використовують передусім змістовні й суто якісні міркування, орієнтуючись здебільшого на філософію.

Надійшла до редакції 15 червня 2014 р.